

הגבורים נר ישראל וקדושו הנע"ל מהר"ר מנחם בן הר"ר יצחק ז"ל ה"ה ריש מתיבתא²³ דק"ק קראקא. ובנו הותיק פלפלא חריפתא סיני ועוקר הרים הנע"ל הר"ר משה יצ"ו לא נתנו מרגוע לנפשם עד...".

הגאון בעל 'משאת בנימין' מביא מהערותיו האלו בזה"ל (שו"ת מ"ב סי' פ'):

"...גם מחותני²⁴ החסיד הרב מהר"ר מענדיל ז"ל הגיה הסמ"ק (ריש סי' צ"ו) והביא דברי מהרמא"י ז"ל ופי' שהסרביל הוא גורנקי, ולא לחנם פי' שהוא גורנק"י, אלא כדי שלא יטעו ולומר שהסרביל הוא מלבוש שלנו שקורין ראק, ולכך פירש שהוא גורנק"ק שהוא בגד קדמונים בצרפת ובאשכנ"ז ואיננו מלבוש ראק...".

גם הגאון ר' יואל סירקס בעל ה'ב"ח' זצ"ל מזכירו, (יו"ד סי' ש"ץ):

"אחר כך ראיתי להרב מהר"ר מענדל שכתב בהקדמתו לסמ"ק שהדפיס בקראקא, דחסר כאן...".

בהיותו אב"ד וריש מתיבתא, העמיד תלמידים רבים, אשר למדו ממנו לקחה של תורה. יש ולמדו ממנו בגמרא, ויש שקבלו ממנו בהוראה, והרבה אשר מידי שבוע הטו אזנם לפרשנות בתורה, ולימים השתדלו אצל בנו ה"ה רבינו להוצאו לאור עולם²⁵.

מבין תלמידיו אנו מוצאים את הגאון בעל 'תקוני זבח' זצ"ל (פראג שס"ד). תלמיד זה מזכיר הוראה משמו בתחילת ספרו בזה"ל (סי' א' ס"ק ו' ד"ה חתך):

"ושמעתי משמיה דהגאון מורי מוהר"ר מנחם רבינו²⁶ אביגדורש ז"ל דלא הוי רוב מפרקת אא"כ נחתך רוב חוט הלבן ההולך מן המוח דרך השדרה".

רבי מענדיל היה גדול כחו אף בחכמת הקבלה. הגאון המקובל הנודע ר' אליהו בן ר' משה לואנץ זצ"ל אב"ד ווירמייזא, אשר היו מכנים אותו ר' אליהו בעל שם²⁷, כיתת רגליו לעיר קראקא ללמוד מרבי מענדיל את חכמת הקבלה²⁸. והיה דבר אליהו לאמר²⁹:

23 על אף היותו אב"ד קראקא, כנראה נתכנה לפעמים כראש ישיבה לחוד, כדרך שהיו רגילים לכנות לרבני קראקא שקדמו לו.

24 גם על רבינו כותב ה'משאת בנימין' "מחותני" (שם סי' ק"ט), ואינו ידוע אם היה מחותנו של ר' מענדיל, ולכך מכנה כן גם לרבינו, או שהיה מחותנו של רבינו ולכך מכנה כך גם לאביו ר' מענדיל.

25 ראה להלן.

26 מתואר זה יש במשמע כי חמיו (?) של רבינו היה מפורסם בגדלותו בתורה.

27 רבים נתלבטו אם הוא אותו ר' אליהו בעל שם מחעלם זקינו של ה'חכם צבי' אשר העיד עליו כי יצר "גולם". ראה 'מבוא' לאדרת אליהו, ירושלים תשנ"ח.

28 אברהם עפשטיין, 'מאמר על ר' אליהו לואנץ בעל שם', בסוף 'קונ' על משפחת לוריא, וינא תרס"א. ובהיות ר' אליהו בעל שם בקראקא העתיק לראשונה את הספר 'דרכי משה' לרמ"א, וקיבל בשכרו את פירושו של הרמ"א על הזוהר. ראה מובא ל'טור', או"ח ח"א, 'מכון ירושלים'.

29 בהקדמת ספרו 'אדרת אליהו' אשר יצא לאור לאחרונה מכתב יד קדשו. ירושלים תשנ"ח.

"ויהי בהעלות ה' את אליהו בסערה, מירכתי בית מלוני מעופף כנשר בעל אברה. וכצפור נודד ממקומו, כן נודדתי בגזירת עליון ברוך שמו. הוא הגיעני ברצונו ברחמים, עד הביאני אל עיר גדולה של חכמים וסופרים. יודעי התורה ולומדיה, היא ק"ק קראקא נודעת בשעריה. ושם שאבתי מימי באר התורה, אצל אלופים ובני חבורה. ובפרטות אצל החסיד הגאון מוהר"ר מנחם מענדיל ר' אביגדורש ראש ה¹⁰⁰⁴ישיבה ואב"ד שמה, לו עשר ידות, בחכמה ומידת חסידות...".

הגאון ר' מענדיל חיבר פי' על חומש ורש"י³⁰ בשם 'באורים כבדו ה'', קראקא שס"ד, אשר נדפס לאחר פטירתו, עת שהגיעו תלמידיו הרבים אל בנו ה"ה רבינו, וביקשו ממנו להדפיס מתורת רבם הנערץ והנאהב. רבינו נענה לבקשתם, ומתוך כמה חבורי כת"י שהשאיר אחריו ר' מענדיל לברכה³¹, בחר רבינו את חיבורו על התורה השוה לכל נפש, ובשנת שס"ד לפ"ק, הוציאו לאור עולם³². רבינו אף הכניס בה הקדמה משלו.

על שער הספר כתוב:

ביאורים על חמשה חומשי תורה,
אשר איזן ותיקן ארי שכתבורה,
הגאון החסיד הקדוש בוצינא דנהורא,
בו' קהלות קדושות הרכיץ ברבים תורה,
ולסוף ימיו מלך בק"ק קראקא הבירה.
ה"ה רבינו הגדול מוהר"ר ישעי' מנח"ם ז"ל בן
הר"ר יצחק מפורסם בשמו מוהר"ר מענדל ר' אביגדורש.

30 עיקרו בא לבאר ולפרש דברי רש"י, גם משיג הרבה על פירושי ה'מזרחי'. ראה ההקדמה מרבינו.
31 ראה הקדמה להלן. בפרשת כי תשא חסר באמצע הפרשה ונדפס שם: "כאן חסר בהעתקה". מלשון זה אולי יש במשמע כי רבינו לא היה בקראקא בשעת ההדפסה (וכנראה כבר עזבה לשמש ברבנות שידלוב או באחת הקהילות שלא נודע לנו) ורק עשה העתקה מכתב ידו של אביו ושלחו אל המדפיסים אשר בקראקא, וע"כ לא יכלו המדפיסים להשלימו ע"פ כת"י המקורית, מאחר שלא היתה זאת לפנייהם.

32 מגדולי דורו הנזכרים בספרו מצאתי כדלהלן:
בפ' וירא: "שמעתי בשם מהרש"ל ז"ל".
בפ' ויגש: "ושמעתי משם מהר"ר ליב ש"ן (=שיחיה נצח) ב"ר בצלאל (=המהר"ל מפראג)". (ולהעיר כי בחומשים הנמצאים אצלנו כתוב כן בתוך פירוש רש"י משם המהרש"ל).
בפ' בא: "והנה בני הנע"ל משה שיחיה". להלן העתקנו את דבר תורה זו מרבינו.
בפ' ויקהל: "כן פי' הר"ר משה ז"ל ב"ר בנימן בישקא מבריסק".
בפ' בחוקתי: "שמעתי משם מהרש"ל ז"ל".
בפ' בהעלותך: "שאלנו מהר"ר חיים ב"ר אליקים". כנראה זה האחרון נמנה בין תלמידיו שומעי לקחו בקראקא.

וזה לשון רבינו בהקדמתו³³:

"אמר משה, בן כבוד המחבר הרב הגדול הגאון החסיד מוהר"ר ישעי' מנחם ז"ל ה"ה. אחר עלות אדוני מורה צדק מ"ו בסער"ה השמימה, סער סוער לבי מאוד עלי יהמה לאמר מי יפצץ הרים ומי ישבר סלעים, ומי ירוה צמאים, להשיב נפש ורוח נכחים, כי רחוק ממנו מנח"ם משיב נפשינו, עטרת ראשינו, הדר תפארתנו, ואמרתי זאת הוא נחמ"תי בעניי אחרי עברי בשדה תפוחים תפוחי זהב במשכיות כסף, דבריו הנחמדים מזהב וכסף, חרות על הלחות כתובים באצבע אלקים, ונשיא בעמו ל"ו תאי"ר אור התורה הוא אמ"ו זצ"ל. לאמר זה ינחמנו מעצבון רוחנו, כל אשר יבא לחצרי טירותיו ימצא כל מבוקשו, במקרא במשנה וגמרא ותוספות וספרי הגאונים אשר אנו נמשכים אחריהם ושותים בצמאה דבריהם, הלא המה כתובים על דברי ישר.

ויהי היום באו אלי תלמידים הנחמדים ידידים השרידים אשר ה' קורא, לאמר, מי יפיק רצוננו אם צור תעודה חתום תורה באוצרותיו, והמעט אשר בזכרוננו שהם מתוקים מדבש ונופת אמרותיו, יאבדו במשך זמן וישכחו מדורותיו, ומה תמות עמו חכמותיו, הלא זאת תעורר מיתתו ודמעת העשוקים, ואין להם מנח"ם.

תרתי אני בלבי לאמר להם, אנכי אנכי הוא מנחמ"כם לגלות לכם רזי סודותיו, ולפרסם ברבים ממדות שכיותיו, ספיר גזרותיו, ואמרתי להתחיל לדפיס ביאוריו על המקרא כי לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות מקרא ותלמוד, ע"כ אמרתי להפיק רצון כל אדם תחלה ואם יגזור הגזור בחיים אראה לפרסם שאר דבריו הנעימים. וגם כי בקשו ממני על זה לרוב מעלת הדרת יקרת צפירת תפארת החבור הלז כאשר עלה בזכרונם מימי קדם ימי הנעורים כששמעו הדברים מפה מפיק מרגליות פה קדוש אמ"ו זצ"ל.

והנה דברי הספר הלז קצתם הוא ביאור על רש"י וקצתם על המקרא גופיה, וקצתם הוא השגה על המזרחי. ובקצת מקומות התעורר בקושיות קודם הביאור כדרך כל הארץ. ובקצת ממקומות ביאר ביאור יפה ואח"כ פי' כוונתו לתרץ כמה דחקים וקושיות. ובקצת מקומות ביאר ביאור מתוק מדבש ולא התעורר כלל בקושיא לא מתחלה ולא בסוף. וצריך המעיין לדקדק מה כוונתו לתרץ ומה מיושב בכך. גם בקצת מקומות סתם דבריו לקצר הביאור מעט הכמות ורב האיכות וצריך המעיין לעיין פעמיים ושלש עד יבא אל כוונתו, ואם על כל אלה לא יבא אל הדרך הסלולה יתלה במיעוט השגתו. ולפעמים בעט השגיאה כדרך הדפוס באופן שידין דברי המחבר לכף זכות, כי כל דברי הספר הלז כלו ממתקים ונחמדים מכל כלי יקר וחמדה. ובזה ידינו הקב"ה ג"כ לכף זכות ויכריע זכיותנו על חובותינו להוציאנו מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה ויזכנו לאור באור הצפון לצדיקים לעתיד לבא במהרה בימינו אכי"ר.